

Сцежка ад “Родных шляхоў”

Сённяя нават цяжка сабе ўявіць школьныя падручнікі без трох “зорак першай велічыні”, як называе Купалу, Коласа і Багдановіча ў сваёй кнізе “Вяршыні” (1991г.) Вячаслаў Рагойша, а між тым знаходжанне іх твораў у вучэбных праграмах розных гадоў часамі было пад вялікім пытаннем. І шлях Максіма Багдановіча да вучня-чытача лёгка не назавеш. У перыяд нацыянальнага адраджэння 20-х гадоў мінулага стагоддзя выдатныя метадысты той пары – І.І. Замоцін, І.І. Пратасевіч, І.К. Самковіч акрэслілі магістральны напрамак літаратурнай адукацыі. Іван Замоцін настойваў, каб у школьныя праграмы былі ўключаны творы айчынай класічнай літаратуры XIX-XX стагоддзяў, творы пісьменнікаў-сучаснікаў, а таксама лепшыя творы замежных аўтараў у перакладах на беларускую мову. Заўважым, што якраз Замоцін, па ўспамінах Марыі Мікітаўны Барсток (стваральніцы метадычных выданняў па вывучэнні багдановічаўскай творчасці), у шэрагу першых літаратараў, якіх прапаноўвалі на ўключэнне ў падручнікі, назваў імя Максіма Багдановіча. Марыя Мікітаўна адзначала, што значных пярэчанняў, як сведчылі прааналізаваныя ёй крыніцы, па асобе паэта не было, бо, па-першае, былі ў асяродку адукацыі тыя, хто ведаў пра працу Багдановіча ў Мінску ў Камітэце дапамогі ахвярам вайны, па-другое, вершы для разгляду камісіяй Наркамата асветы адабралі адпаведна тагачасным палітычным устаноўкам.

Беларуская літаратура як навучальны прадмет была ўведзена ў школах усіх тыпаў у 1923 годзе. Асноўным тыпам школ у той час у БССР была сямігодка. Праграма па беларускай літаратуры, асабліва для V – VI класаў, была страшэнна палітызавана. У тэмах ключавымі словамі былі “барацьба з прыгнятальнікамі”, “класавы ўціск”, “рэвалюцыйны рух”, “роля пралетарскага класа” і г.д. Вось як выглядала тэматычнае размеркаванне літаратурнага матэрыялу ў пятым класе: 1. Вёска ў літаратурна-мастацкіх творах (праца і быт сялянства ў часы паншчыны, новая вёска). 2. Горад у літаратурна-мастацкіх творах (стары горад, новы горад). Зыходзячы з такіх накірункаў, сацыяльна-грамадская тэма вылучалася як дамінуючая і ў дачыненні да творчасці Максіма Багдановіча, адзначалася, што паэта глыбока хвалююць грамадскія пытанні, сацыяльнае і палітычнае бяспраўе народа. Ілюстравалася гэта вершамі “З песняў беларускага мужыка”, “Доля мужыка”, “Край мой родны! Як выкляты богам...”, “Народ, Беларускі Народ!”.

Згодна з комплекснымі праграмамі па літаратуры была падрыхтавана чытанка. Яна мела назву “**Родныя шляхі**”, а складальнікамі яе былі І. Самковіч і І. Пратасевіч. У чытанцы было змешчана 146 твораў, з іх 121 – беларускіх пісьменнікаў: К. Каліноўскага, Ф. Багушэвіча, Цёткі, К. Каганца, Янкі Купалы, Якуба Коласа, Ядвігіна Ш., М. Багдановіча, Ц. Гартнага, М. Гарэцкага, М. Чарота, З. Верас, У. Галубка, Е. Міровіча. Вучні павінны былі пазнаёміцца з рознымі жанрамі: у чытанцы было 88 праязічных, 63 вершаваных, 5 дараматычных твораў. Дзеля справядлівасці трэба адзначыць, што аўтарам даводзілася пераадольваць значныя цяжкасці, каб не дапусціць ператварэння літаратуры ў ілюстрацыю да грамадазнаўства. І нават пад уціскам палітызаваных патрабаванняў ім удалося ўключыць многа твораў, якія яркім мастацкім словам знаёмілі дзяцей з жыццём сваёй роднай старонкі, з нацыянальным характарам беларуса. Сярод такіх твораў былі і творы Багдановіча. На жаль, аўтарам не ўдалося ў гэты падручнік уключыць ні народныя, ні літаратурныя казкі. Не патрапіла да пяцікласнікаў і Багдановічава “Мушка-зелянушка і Камарык-насаты тварык”, таму што ў рэзалюцыі з’езда па дашкольным навучанні (1924) было запісана, што казка з’яўляецца “тормазам у развіцці матэрыялістычнага мыслення

дзяцей” (тут і далей цытаты даюцца па кнізе В.Я. Ляшук “Вывучэнне беларускай літаратуры ў школе”). “Родныя шляхі” вытрымалі чатыры перавыданні. З кожным новым выданнем і Замоцін, і Самковіч настойліва імкнуліся давесці, што нельга вывучаць літаратуру без уліку яе спецыфікі як мастацтва слова, прапаноўвалі ўключыць новыя творы таго ж Багдановіча, каб паказаць шматграннасць яго творчай палітры. Свае погляды ім больш удалося рэалізаваць праз праграму па беларускай літаратуры для VII класа і падручнік, які склаў У. Дзяржынскі. Быў ажыццёўлены зварот да фальклору. Такім чынам, вучні знаёміліся з вуснай народнай творчасцю як падмуркам мастацкай літаратуры. У гэтым рэчышчы вялася размова пра вершы Максіма Багдановіча (“Не кувай ты, шэрая зязюля”, “Чуеш гул? – гэта сумны маркотны лясун” і інш.). Праз творы паэта паказваліся класічныя формы верша (пентаметры, санеты, трыялеты і інш.) Увогуле ў VII класе ў той час вывучаліся 34 вершы паэта. Варта зазначыць, што метадысты ўжо тады імкнуліся пашырыць веды вучняў пра беларускую літаратуру. Было ўзнята пытанне пра неабходнасць арганізацыі пазакласнага чытання. Іван Замоцін, вызначаючы пісьменнікаў, якіх варта найперш выдаць у “Школьнай бібліятэцы”, называе Купалу, Коласа і Багдановіча. У абарону сваіх пазіцый ён падкрэсліваў, што неабходна выходзіць культуру чытання на творах, якія здольны фарміраваць эстэтычны густ, пачуцці, ідэалы. Цікава, што вывучэнне чытацкіх інтарэсаў, якое правёў В. Самцэвіч і адлюстравана ў артыкуле “Літаратурныя інтарэсы нашай вучнёўскай моладзі” (Асвета. 1929.№1), пацвердзіла выбар вучанага-метадыста – школьнікі ў ліку першых назвалі Максіма Багдановіча. Але паралельна з гэтай грунтоўнай публікацыяй ўжо друкаваліся крыклівыя наскокі і на названых намі метадыстаў, і на аўтараў падручнікаў, і на пісьменнікаў. У 1929/30 навучальным годзе, як піша прафесар В.Я. Ляшук у сваім гісторыка-метадычным нарысе (1994), са школ “забралі амаль усе падручнікі, распрацаваныя ў папярэднія гады, або таму, што былі арыштаваны іх аўтары”, або таму, што творы некаторых пісьменнікаў “аказаліся непрыдатнымі ў час сацыялістычнага будаўніцтва”. Да выразнікаў буржуазных ідэй, тугі па еўрапейскай буржуазнай культуры, апявальнікаў нейкай “чыстай красы”, далёкай ад інтарэсаў працоўнага народа, быў прылічаны і Максім Багдановіч. Вульгарызатарскі крытык Лукаш Бэндэ называў паэта “песняром буржуазіі”, а крытык, які схваўся пад крыптонімам А. Ш-а, у артыкуле “Пра падручнікі і іх выданне”(Кам. выхаванне. 1930. №5) сцвярджаў думку, што вучням шкодна слухаць плаксівыя, “часам нэндзныя матывы” творчасці нашаніўскай пары. Ён пісаў: “Машыннае жыццё сённяшняга дня, з яго волатамі-заводамі , з яго нябачным нідзе і нікім гіганцкім уздымам пралетарскае культуры – усё гэта адсунула, пакінула ззаду сябе далёка, не на дзiesiąткі, а на тысячы гадоў, гэту нудную творчасць”. Калі ўчытваешся ў гэтыя радкі, становіцца відавочным, што гэты бязлікі “А.Ш-а”, сам таго не хочучы, здзекліва пасмяяўся з сябе, бо той “уздым”, які ўзносіў ён, сапраўды нябачны нідзе і нікім і згадваецца сёння толькі таму, што мае дачыненне да прадстаўнікоў той велічнай спадчыны, якую так заўзята крытыкаваў. На той жа час з-за гэтага палітычнага наступу са школьных праграм былі выкінуты многія імёны, безумоўна, і імя М. Багдановіча. А тое, што было прапанавана для вывучэння, не вызначалася мастацкасцю. Гэта былі гімны сацыялістычнаму будаўніцтву, правадырам, газетныя замалёўкі, зарыфмаваныя рэпартажы тыпу: “Дом новы, цагляны, шматпавярховы быў збудаваны датэрмінова”.

У найгоршым становішчы аказаліся вучні 5-ых класаў, дзе амаль зусім не вывучаліся высокамастацкія творы. Каб упэўніцца ў гэтым, дастаткова проста паглядзець на назвы з праграмы – М. Чарот “Заводаў гудкі”, А. Александровіч “Гудкі”, А. Куляшоў “Пяцігодка” і т.д.

Новыя хвалі рэпрэсій паглыналі ўжо і некаторых энтузіястаў пралетарскай культуры. Новыя ж падручнікі ўжо ўключалі Купалу і Коласа (да іх пачала выкарыстоўвацца палітыка “перніка”) як пісьменнікаў эпохі буржуазна-дэмакратычных рэвалюцый, якія эвалюцыянавалі і пачалі пісаць па-новаму. Напрыклад, купалаўскую творчасць пачалі прадстаўляць вершы “Табе, правадыр”,

“Беларусі ардэнаноснай”, і іншыя ў гэтым рэчышчы. Максім Багдановіч пачаў падавацца як прадстаўнік дакастрычніцкай літаратуры. Тагачасным шасцікласнікам прапаноўвалася ідэйна абалваньваючая трактоўка творчасці паэта. Бэндэ пісаў: ”Паступовая згуба ўсялякіх перспектывы, песімізм, містыка, заклік адмовіцца ад усякага змагання, выспяванне “зачарованага царства” – мастацтва для мастацтва – гэта праява своеасаблівай формы класавай барацьбы”. Так моладзі прышчаплялася негатыўнае стаўленне да лепшых прадстаўнікоў нацыянальнага пісьменства. Але, як адзначала М.М. Барсток, відаць, для апраўдання вывучэння творчасці прадстаўніка буржуазнай літаратуры з’явілася “гіпотэза”, што некаторыя дэмакратычныя погляды паэта, каб ён дажыў да перамогі кастрычніцкай рэвалюцыі, дапамаглі б яму ўключыцца ў рады змагароў за новы лад. А магчыма гэта быў ход з мэтай абараніць творчасць паэта ад выключэння з падручнікаў. Так ці інакш але пытанне аб месцы паэта ў школьных падручніках пасля амаль не паўставала. А ў другой частцы падручніка для VII класа (1930) творчасць М. Багдановіча была прадстаўлена досыць шырока (9 вершаў). Вучням прапаноўваліся вершы “Летапісец”, “Кніга”, “Тырцыны”, “Я хацеў бы спаткацца з вамі...”, “Слуцкія ткачыкі” і інш.

У канцы 30-х гадоў, калі рэпрэсіі 1936-1937 гадоў амаль вынішчылі пісьменніцкую арганізацыю Беларусі, пачалася праца па падрыхтоўцы трэцяга пакалення падручнікаў па беларускай літаратуры, але завяршыць яе не ўдалося. Дапісаны яны будуць ужо ў пасляваенны час.

У 50-я гады пачынаюць выходзіць не толькі падручнікі, але і дапаможнікі да вывучэння творчасці асобных пісьменнікаў. Першы з такіх дапаможнікаў, які меў назву “Максім Багдановіч (Жыццё і творчасць)”, быў напісаны Сцяпанам Майхровічам у 1958 годзе. Аўтар пастараўся пазбавіць асобу паэта ад рэакцыйных даваенных ацэнак: знайшоў уплывы Бялінскага і Чарнышэўскага, даказаў станоўчасць сімвалізму і нават зрабіў рэвалюцыянерам, які “праводзіў масава-палітычную работу, накіраваную на звяржэнне нікалаеўскага дэспатызму”.

На доўгі час эстафету ад С. Майхровіча пераняла Марыя Мікітаўна Барсток. Яна выдала тры дапаможнікі па вывучэнні творчасці Багдановіча ў школе (1-е выданне - 1961 г., 2-е – 1974г., 3-е – 1991г.). У кожным з іх прапаноўваўся глыбокі аналіз творчасці паэта.

Па сучасных праграмах творы Максіма Багдановіча вывучаюцца з 5-га па 9-ты класы (16 вершаў), а метадычныя і дадатковыя матэрыялы змяшчаюцца ў шматлікіх выданнях і электронных дапаможніках.

Алена РУЦКАЯ,

член СПб,

выдатнік народнай асветы Беларусі,

заслужаны настаўнік Беларусі,

дацэнт кафедры беларускай літаратуры ГрДУ імя Я.Купалы